

Una visió contraposada del setge de 1714: els cronistes borbònics Vicente Bacallar i Nicolás de Jesús Belando*

Xavier Riera i Hernández

En els últims anys, hem vist com l'obra d'alguns autors del camp borbònic, o de difícil classificació dins d'un dels dos bàndols, ha estat recuperada i destacada pels historiadors. L'exemple més evident ha estat el d'Agustín López de Mendoza i Pons, Conde de Robres, que gràcies al treball de Jesús Morales Arrizabalaga i especialment al de José María Iñurritegui, ha estat recuperat amb tot el seu interès després d'una edició sense repercussió en la segona meitat del segle XIX. Morales Arrizabalaga, en relació als furs, i Iñurritegui, en els seus aspectes més generals, han mostrat els matisos d'aquest autor al temps que han posat en evidència que no tots els seguidors de Felip V pensaven el mateix, tanmateix com la seva actitud, que va anar variant al llarg del conflicte i especialment després de l'abolició dels furs d'Aragó i València, el 1707.¹

* Aquesta comunicació està basada en el meu treball de DEA, defensat al Departament d'Història Moderna de la UB el 29 d'octubre de 2008 i que porta per títol: *La Guerra de Sucesión vista por los cronistas borbónicos: Robres, Miñana, Bacallar y Belando*.

1. Jesús MORALES ARRIZABALGA, *La derogación de los fueros de Aragón (1707-1711)*, Diputación de Huesca, 1986; José María IÑURRITEGUI, "Las memorias del Conde de Robres: la nueva planta y la narrativa de la guerra civil" en *Espacio, tiempo y forma*. Serie IV, Historia Moderna, t. 15 (2002). També el seu estudi preliminar i transcripció del llibre de Agustín López de Mendoza i Pons, CONDE DE ROBRES, *Memoria para la Historia de las guerras civiles de España*, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2006. En

L'objectiu d'aquest treball, seguint aquesta línia, és mostrar com dos autors, el religiós alacantí Nicolás de Jesús Belando i el noble sard Vicente Bacallar i Sanna, ofereixen matisos diferents en el seu tractament de la Guerra de Successió, tot i el seu comú compromís amb els Borbons. I un altre objectiu és el de posar de relleu l'interès de l'obra del primer autor, el qual, encara que conegut, no ha estat fins ara estudiat en profunditat. Es tracta del frare franciscà Nicolás de Jesús Belando que va publicar una *Historia Civil de España* en tres volums durant la dècada dels anys trenta del segle XVIII.² L'obra va tenir problemes amb la Inquisició, que la va prohibir, i fins i tot el seu autor va ser desterrat al seu territori natal. Aquesta obra va ser molt criticada pels poders de l'època, per no destacar els aspectes més edificants del regnat de Felip V i pel seu encobert regalisme. Però la principal acusació que va rebre va ser la de plagiar els *Comentarios de la guerra de España e historia del rey Felipe V el Animoso*, precisament de Bacallar.³ Més de dos-cents anys després, l'historiador Carlos Seco Serrano, en la seva coneguda introducció a la reedició del llibre de Bacallar dins de la Biblioteca de Autores Españoles, farà la mateixa afirmació.⁴ Sense treure-li part de raó a Seco, ja que efectivament alguns paràgrafs són molt similars, podem observar com el frare alacantí es mostra subtil a l'hora d'exposar les seves idees, oferint els seus propis matisos, alhora que busca arribar a tot tipus de lectors. En efecte, com va indicar Iris Zabala, Belando busca una nova forma de fer història més propera a la incipient societat civil de l'època. Una història en expressió seva feta "des de baix," per a un públic menys culte, lluny de la història narrada per a una "selecta minoria".⁵ A més, i a dife-

aquest sentit també és interessant una obra recent de María Luz GONZÁLEZ MEZQUITA, *Oposición y disidencia en la guerra de sucesión española: el almirante de Castilla*, Junta de Castilla y León, Valladolid, 2007.

2. Nicolás de JESÚS BELANDO, *Historia Civil de España. Sucesos de la Guerra y tratados de paz, desde 1700 a 1733*. El primer i el segon volum publicats a Madrid l'any 1733. El tercer, també a Madrid, el 1740.

3. Així s'expressa Francisco Manuel Herrera, membre del Consell de Guerra, en una carta datada de l'any 1739 i dirigida al Marquès de Villarías, Sebastián de la Cuadra. Archivo Histórico Nacional (AHN), *Estado*, 3140.

4. Vicente BACALLAR Y SANNA, *Comentarios de la guerra de España e historia del rey Felipe V el Animoso*, Biblioteca de Autores Españoles, Madrid, 1957. Estudio introductorio de Carlos SECO SERRANO, p. LXXII.

5. Iris ZABALA, *Clandestinidad y libertinaje erudito en los albores del siglo XVIII*, Letras e ideas. Maior. Madrid, 1978, p. 412, nota 25.

rència de Bacallar, mostra una major sensibilitat cap a les característiques polítiques i jurídiques de la llavors desapareguda Corona d'Aragó, en un context en el que el règim borbònic ja estava del tot consolidat després de la pau de Viena de 1725. Recentment, historiadors com Antoni Mestre⁶ han posat de manifest la relació de Belando amb exiliats austriacistes, un aspecte que resta pendent de ser estudiat en profunditat. Per exemplificar els nostres arguments, mostrarem la diferent manera com Bacallar i Belando relaten el setge de Barcelona de 1714 i les seves conseqüències.

Per desenvolupar aquests objectius des d'un marc conceptual, ens hem centrat en la lectura de les obres clàssiques sobre la guerra i també en les aportacions dels historiadors culturals que han estudiat el període. Així, aquestes lectures, s'han enriquit amb l'aproximació que s'ha viscut en les últimes dècades en la història cultural dins el terreny de la política. Aportacions com les de Hobsbawn o Burke,⁷ a les que podem sumar les d'Elliott i Gil,⁸ ens han estat de gran valor per desenvolupar aquest article. Burke, ha cridat l'atenció sobre el fet de que els historiadors han anat conscienciant-se que diferents persones poden veure el "mateix" esdeveniment o estructura des de perspectives molt diferents,⁹ aspecte que veurem confirmat en la nostra exposició. A tots aquests autors hem d'afegir les propostes que planteja Quentin Skinner en els seus nombrosos articles i a les que Burke també fa referència en el seu llibre. Les idees de Skinner han estat fonamentals per desenvolupar el meu argument, perquè com ell destaca, "si queremos entender cualquiera de los textos, debemos ser capaces de ofrecer una explicación no sólo del significado que se dice, sino también de lo que el escritor en cuestión pudo haber querido al decir lo que dijo".¹⁰ Arribats a aquest punt volem insis-

6. Antoni MESTRE, *Apología y crítica de España en el siglo XVIII*, Manuel Pons, Historia, 2003, p. 154.

7. Eric J. HOBBSBAWN i Terence RANGER, *L'invent de la tradició*, Eumo Editorial, Vic, 1988. Peter BURKE, *¿Qué es la historia cultural?* Paidós, Barcelona, 2005. Especialment el capítol 5 titulat: "De la representación a la reconstrucción".

8. John ELLIOTT, "El oficio de historiador" en Roberto FERNÁNDEZ, Antoni PASSOLA y María José VILALTA, coords., *John Elliott: El oficio de historiador*, Milenio, Lérida, 2001, pp. 7-20. Xavier GIL PUJOL, *Tiempo de política. Perspectiva historiográfica sobre la Europa Moderna*, Publicacions de la Universitat de Barcelona, Barcelona, 2006.

9. BURKE, *¿Qué es la historia cultural?*, p. 99.

10. Quentin SKINNER, "Significado y comprensión en la historia de las ideas", en Enri-

tir en el fet que tant l'obra de Bacallar i la de Belando, han estat utilitzades pels historiadors, com a font d'informació o d'elements narratius per reforçar arguments propis en un tema com la guerra de Successió que, quasi tres cents anys després del seu final, no han estat objecte d'atenció. És per aquest motiu que volem recuperar, en el cas concret del setge de 1714, el valor dels testimonis originals dels autors, perquè com diu Quentin Skinner en un altre dels seus articles: "conocer los motivos y las intenciones es conocer la relación en la que se encuentra un escritor respecto a lo que ha escrito".¹¹

Antecedents del setge

Iniciem el nostre treball en el moment en que els historiadors recullen tres esdeveniments que marquen l'últim i definitiu canvi de rumb de la guerra de Successió. Aquests són: la marxa de l'Arxiduc després de la mort del seu germà, i les victòries borbòniques a Brihuega i Villaviciosa, En aquest context i de la marxa del pretendent ausburg, els autors treuen ràpides conclusions. El marquès de San Felipe escriu:

Sentía mucho el rey Carlos dejar a Barcelona, porque veía claramente que no sería con esto rey de España cuyo trono deseaba tanto. No tenía tropas para mantenerse en Cataluña, y eran tales las quejas de los catalanes de que los desamparase, que padecía su agradecimiento en ellas, y ofrecían sus ministros cosas que jamás podían cumplir.¹²

A continuació el diplomàtic sard diu que Carles oferia als seus ministres del Principat coses les quals mai podria acomplir, com per exemple que Catalunya es convertiria en república, per després afegir: "siendo esto tan impracticable, había catalanes que lo creían aún viendo al ejército del rey Felipe ya dueño de todo el país".¹³ Belando per la seva part, prefereix destacar la preocupació de l'Arxiduc "en aquietar a los barcelone-

que BOCARDO CRESPO, ed., *El giro contextual, cinco ensayos de Quentin Skinner y seis comentarios*, Editorial Tecnos, Madrid, 2007, p. 91.

11. Quentin SKINNER, "Motivos, intenciones e interpretación" (1972, revisat el 1996), en BOCARDO, *El giro contextual*, p. 117.

12. BACALLAR, *Comentarios de la guerra de España*, p. 222.

13. BACALLAR, *Comentarios de la guerra de España*, p. 222.

ses”¹⁴ i el seu compromís amb la Diputació de donar-li tot l'ajut necessari, destacant el fet de deixar a la ciutat la seva esposa. Coincideix amb Bacallar en la seva afirmació sobre la impossibilitat de fer del Principat una República:

fue preciso que los Ministros hiciesen otras muchas ofertas, entre las quales una era, que coronado Emperador, se interesaría para que fuesen repúblicos. Muchos así lo creyeron, sin advertir, que ya el rey Católico dominaba el Principado, a excepción de las ciudades de Barcelona, Tarragona y Cardona que era lo único de consideración que no le obedecía.¹⁵

La marxa del rei Carles, el 27 de setembre de 1711, embarcat en un vaixell de l'armada anglesa, li permet a Bacallar novament ser més valoratiu en les seves paraules: “Mucho sintieron los catalanes esta ausencia, aunque les dulzó lo amargo con nuevos privilegios en que los prefería a Castilla. Todo era engañarse el rey Carlos a sí mismo (y) engañar a los catalanes”.¹⁶ El frare alacantí prefereix, en canvi, destacar el compromís del rei amb els seus súbdits en el moment de fer efectiva la seva marxa: “dejó a España el Príncipe Austriaco, sintiendo en gran manera su ausencia, y para endulzar el disgusto, se les concedieron algunos privilegios, repitiéndoles la promesa de no dejarles jamas”.¹⁷

Mesos després, en l'any 1712, i en virtut de la treva firmada entre Madrid i Londres, les tropes angleses comencen a abandonar les zones del Principat que estan controlades pels austriacistes. Tropes imperials i naturals del país ocupen les seves posicions. D'aquest fet, Belando vol ressaltar com la marxa de les tropes de la reina Anna afecten als catalans, que a l'inici de la guerra, havien confiat en la seva protecció: “La división de los ingleses en aquella situación de cosas, fue la saeta más penetrante, que atravesó el corazón de los catalanes, porqué habían concebido grandes esperanzas de los ingleses; y cuando se hallaban más animosos, vieron, lo que jamás imaginaron”.¹⁸ Conscients del que suposava la marxa dels britànics, i responsables de la majoria de les despeses de la guerra, els catalans, segons Belando, ho fiaven tot a la possibilitat

14. BELANDO, *Historia civil de España*, vol. I, p. 512.

15. BELANDO, *Historia civil de España*, vol. I, p. 512.

16. BACALLAR, *Comentarios de la guerra de España*, p. 224.

17. BELANDO, *Historia civil de España*, vol. I, p. 512-513.

18. BELANDO, *Historia civil de España*, vol. I, p. 579.

de trencar els seus vincles amb la nova monarquia hispànica: “Y para lograr en algún modo el alivio, se avivaba la idea, de que dicho Principado quedase hecho República, y esto se esforzaba en el congreso de Utrech”.¹⁹

L'arribada de 1713 i l'alliberament de la ciutat de Girona per les tropes de Berwick, assetjada des de feia set mesos per les tropes imperials, li serveixen a Bacallar per reiterar les ofertes de clemència de Felip V envers els catalans, però aquests, assenyala: “estaban sordos a las voces de la clemencia, porque los tenía Dios prevenidos el castigo de la rebelión”.²⁰

La signatura del Tractat d'Utrech, que obligava a Carles a retirar les seves tropes del Principat²¹ i a la marxa de la seva esposa, és rebuda pels catalans de forma diferent en funció dels autors. Bacallar afirma, rotund:

No es ponderable la rabia que de esto concibieron los catalanes. Estaban ya desengañados que no los socorrierán los príncipes de la Liga; que era un delito pensar quedarse República, que precisamente los había de desamparar el Emperador, y se obstinaron tanto queriendo huir del dominio del rey Felipe, que por medio del ministro que el Emperador tenía en Constantinopla pidieron auxilio al otomano.²²

Amb tot, i a continuació, l'historiador sard matisa las condiciones “con que le imploraban no hemos podido saber a punto fijo”.²³ Belando per la seva part, després de narrar la marxa de la emperadriu en el mes de març, escriu unes paraules que el distancien de ser un felipista entregat a la nova dinastia i que mostren el seu tarannà, com a súbdit de la despareguda Corona d'Aragó: “Nada bastó para remediar el triste estado del Principado, para restablecer los legítimos derechos, ni para resarcir

19. BELANDO, *Historia civil de España*, vol. I, p. 579.

20. BACALLAR, *Comentarios de la guerra de España*, p. 236.

21. Belando fa responsable de la marxa als anglesos i afirma com Carles volia enviar més tropes i que si no ho va fer, va ser per manca de vaixells: *Historia civil de España*, vol. I, p. 601.

22. BACALLAR, *Comentarios de la guerra de España*, p. 237. Salvador SANPERE I MIQUEL, *Fin de la nación catalana*, L'Avenç, Barcelona, 1905, aquest autor es burla de Bacallar per la seva afirmació, de la que creu prové d'un mal entès i no té cap fonament. També destaca que Belando no la va recollir, p. 183 i 184.

23. BACALLAR, *Comentarios de la guerra de España*, p. 237.

los propios intereses, que muchísimas personas voluntariamente habían sacrificado”.²⁴

Arribat el moment de portar a terme el pla d'evacuació de les tropes imperials, Belando es mostra molt crític amb aquests, en una línia més propera a la dels súbdits abandonats pel seu emperador, que a la d'un partidari de Felip V. Pel frare franciscà el responsable militar, el mariscal Staremborg, va aprofitar una sortida per reconèixer el terreny, per reunir-se amb les seves tropes i fugir. Al mateix temps afirma que no es podia entendre com es varen quedar algunes tropes estrangeres, per defensar la ciutat, sense existir un compromís previ amb l'emperador: “No se podía creer que los hombres estuviesen tan dementados, que se pusieran a negar enteramente la obediencia, y a estar ajenos a todo temor de castigo, si no tuviesen alguna promesa, y mucha esperanza de socorro de un príncipe poderoso”.²⁵ Bacallar, en canvi, prefereix ser fidel a la noblesa i destaca la fidelitat i entrega del mariscal envers el seu senyor, evitant tota referència i detall a la seva marxa, entesa com a retirada per a uns, i fugida per a d'altres.

El territoris que no estan sota el control de Felip V es preparen per la seva defensa. En relació a l'incendi de la ciutat de Manresa, ocasionat per les tropes borbòniques després d'un intent de resistència, el marquès de San Felipe arribarà a dir dels catalans: “Buscaban la muerte antes que restituirse al debido vasallaje —ellos le llamaban esclavitud—. No se pueden referir en corto volúmen los efectos de su obstinación”.²⁶

Comença el setge

Coincidint amb l'inici del setge per part del duc de Populi, Belando vol destacar les localitats, i especialment Vic considerada austriacista de primera hora, les que donen el seu vassallatge al rei Felip. A continuació,

24. BELANDO, *Historia civil de España*, vol. I, p. 605.

25. BELANDO, *Historia civil de España*, vol. I, p. 638. Bacallar assegura que els “desertors alemanys” eren 4.000, p. 237.

26. BACALLAR, *Comentarios de la guerra de España*, p. 243.

explica com el 29 de juliol, Populi va enviar davant de les muralles de Barcelona un trompeta amb ordres de demanar la rendició de la ciutat. L'autor alacantí fa molt d'èmfasi en la resposta de la Diputació a l'enviat borbònic:

Que esta Ciudad y todo el Principado, insistía en mantener la guerra, en virtud de la fidelidad, que siempre han guardado a su soberano, el qual en todo tiempo tenía el arbitrio de la paz o de la guerra: que las amenazas injustas contenidas en las cláusulas de la dicha carta (es refereix a la demanda de Felip V de rendició, o en cas contrari, no hi hauria perdó, només saqueig i ruïna) estaba muy lejos de sujetar las cervices de los ciudadanos, que se mantendrían firmes en su fidelidad, la qual ratificaban; y que como no estaba acostumbrada a faltar a los términos de la urbanidad, volvía a despachar al trompeta...²⁷

En el seu relat, Bacallar, no fa cap referència a l'actitud dels enemics i prefereix centrar-se en la falta de mitjans econòmics i militars de l'exèrcit felipista per iniciar el setge. Aquest és un aspecte que posa en paraules dels assetjats per no fer-les seves: "pareciéndole a Barcelona que no tenía el Duque de Populi ejército ni preparativos para sitio tan difícil, se conjuraban sus moradores para su defensa".²⁸ Més endavant, reconeixerà que a causa dels problemes que es vivien dins la cort "no acaba con el sitio de Barcelona el duque de Populi, por falta de gente y preparativos y no quería agriar más los ánimos con nuevas contribuciones, por si podía reconocerse Barcelona, admitiendo el perdón que el rey ofrecía".²⁹

On sí coincideixen els dos historiadors, és en destacar el paper que juguen els responsables de la defensa de la capital catalana, i especialment, el tinent general Antoni de Villarroya. Bacallar i Belando afirmen que el militar sempre va actuar sota les ordres de l'emperador. Així ho veu l'autor sard: "debiendo éste (Villarroya) haber seguido la evacuación, tenían fundamento los que creían se había quedado de orden del César a ser cabo de aquellos rebeldes".³⁰ Belando, recordem de forma més genèrica, afirma com la resistència no s'entendria sense les promeses d'un príncep com l'emperador.³¹

27. BELANDO, *Historia civil de España*, vol. I, p. 643.

28. BACALLAR, *Comentarios de la guerra de España*, p. 238.

29. BACALLAR, *Comentarios de la guerra de España*, p. 245.

30. BACALLAR, *Comentarios de la guerra de España*, p. 243.

31. Nota 29.

Amb l'inici de 1714, Bacallar passa a relatar una qüestió que acabaria provocant malestar dins de la Cort. En el seu afany de precisió i veracitat, el noble relata com a principis d'any s'inicia una revolta per tot el Principat ocupat per les tropes de Felip V. Per San Felipe els nous impostos fixats pel ministre Orry per ajudar a pagar el setge de Barcelona van causar molts problemes en zones que ja estaven controlades. L'autor escriu: "Los catalanes vuelven a las armas y sublevada la provincia, no tenía el duque de Populi gente para el sitio, habiendo de destacar tantos partidos (...) esta nueva e inútil guerra embarazó mucho y costó mucha sangre".³² Tampoc s'estalvia la crítica al responsable de finances francès, mentre que indirectament justifica la resposta catalana: "Juan Orry gravó cuanto le fue posible con nunca vistos impuestos el Principado".³³ Aquestes paraules van provocar malestar en la cort de Madrid.³⁴ Belando, també recull en la seva *Historia Civil*, aquest aixecament del que afirma amb fermesa: "fué más cruenta la guerra en la segunda revolución",³⁵ argument que exemplifica la dificultat en controlar el territori per segona vegada després de la retirada de les tropes aliades i de la repercussió en el setge, obligant a retirar tropes borbòniques de Barcelona per recuperar el territori.

Belando presta més atenció a l'estat d'ànim dels catalans que Bacallar. Afirmar el franciscà, que en el mes de maig l'arxiduc animava mitjançant una carta a la resistència dels seus súbdits. També dels qui intercedien pels resistents, el cas de la reina Anna d'Anglaterra i el rei de França i avi de Felip V, Lluís XIV, L'historiador alacantí afirma, amb insistència, que la idea d'aconseguir la independència pel Principat estava present entre els defensors:

Vivían con esperanza (en su concepto cierta) de que el señor Archiduque cuando ocupase con sosiego el Trono del Imperio Alemán los favorecería y que los dejaría en entera libertad, reduciéndoles a una independiente república como ya lo expresó a los barceloneses su obispo, el eminentísimo Cardenal Sala.³⁶

32. BACALLAR, *Comentarios de la guerra de España*. p. 245. Josep M. TORRES I RIBÉ dedica a aquest assumpte un capítol del seu llibre: *Felip V contra Catalunya*. Editorial Dalmau, Barcelona, 2005.

33. BACALLAR, *Comentarios de la guerra de España*, p. 245.

34. Giovanni STIFFONI, *Verità della storia e ragione del potere nella Spagna del primo 700*, Franco Angeli, Milà, 1989, p. 132.

35. BELANDO, *Historia civil de España*, vol. III, p. 19.

36. BELANDO, *Historia civil de España*, vol. I, p. 639.

Belando narra també una entrevista entre Villarroel i l'almirall francès Ducasse, que controla les costes davant de Barcelona, de la que Bacallar no en fa cap referència. El religiós afirma que el primer va amenaçar al seu contrincant afirmant que a Nàpols s'estava preparant una flota de vint vaixells amb vuit mil homes per forçar el bloqueig. Ducasse li va contestar que "era una ridícula esperanza después de Utrech y Rastad".³⁷

En referència a la duresa del setge i als patiments de la població civil, Bacallar no amaga els efectes dels bombardejos portats a terme pels assetjadors, i destaca com, un cop ocupat el convent dels caputxins i a l'avançar-se la trinxera, "parte del pueblo se salió a la orilla del mar, y se puso entre la ciudad y Monjuí para salvarse de las bombas".³⁸ Bacallar, a diferència del que afirmen historiadors posteriors com Santiago Albertí, assenyala com els vaixells de Felip V van disparar els seus canons per fer-los entrar novament dins les muralles.³⁹ D'aquests terribles bombardejos, un fet nou per a l'època, Belando destaca com arriben a caure sobre la ciutat "venticuatro bombas a la vez, disparándose durante toda la resistencia 14.000 fabricadas en Vizcaya".⁴⁰

Amb l'arribada, a principis de l'estiu, del mariscal duc de Berwick i un exèrcit de vint mil francesos, el setge entra en la seva fase decisiva. Belando destaca, i ho fa vint-i-cinc anys després dels fets, com el setge "causaba en todo el mundo grandísimo horror".⁴¹ Es produeixen atacs i contraatacs al llarg del mes de juliol i especialment a l'agost, en dates sobre les quals Bacallar i Belando no coincideixen.⁴² Bacallar, més pendent dels protagonistes, contraposa el paper de Dalmau i Villarroel "determinados a morir por la libertad de la patria", amb el de Berwick, "que difería el asalto por compasión aún de los suyos, porque había de costar

37. BELANDO, *Historia civil de España*, vol. III, p. 30.

38. BACALLAR, *Comentarios de la guerra de España*, p. 249.

39. BACALLAR, *Comentarios de la guerra de España*, p. 249. Santiago ALBERTÍ diu, que l'almirall Ducasse es va negar a bombardejar els refugiats si no era per ordre de Lluís XIV, després que Populi li va demanar. *L'onze de setembre*. Abertí Editor, Barcelona, 1977, p. 226.

40. BELANDO, *Historia civil de España*, vol. III, p. 29.

41. BELANDO, *Historia civil de España*, vol. III, p. 29.

42. En aquest aspecte és més fiable la informació que aporta Francesc de CASTELLVI en les seves *Narraciones Históricas*, 4 vol., Fundación Francisco Elías de Tejada, Madrid, 1997-2002.

mucha sangre".⁴³ Dels enfrontaments que es desenvolupen entre els bàluards de Santa Clara i del Portal Nou, Belando afirma: "fueron acciones tan sangrientas y horrorosas que no caben en la ponderación, habiendo muerto entre unos y otros más de 1.500 hombres y entre ellos muchos oficiales de gran valor, y de la parte de los enemigos varios sujetos de primera distinción".⁴⁴ Veiem l'especial atenció de l'historiador alacantí cap els enemics de Felip V.

En arribar a aquest punt de la seva narració i a punt d'iniciar el seu desenllaç, Nicolás de Jesús Belando, escriu unes paraules que l'allunyen més del seu col·lega i ofereixen encara més matisos sobre la visió dels últims defensors dels drets i constitucions del Principat:

La admiración de lo que ocurrió en aquella plaza suspende el juicio enteramente (...) detengo pues el vuelo de la pluma y me contento con decir, que pocas veces se había visto mayor valor, ni más firme constància como en los sucesos de Barcelona, en los cuales salieron victoriosos los que la ocupaban.⁴⁵

Com veiem, el frare mostra la seva admiració cap els defensors de la ciutat, que van resistir un setge de més d'un any després de viure els de 1697, 1705 i 1706, i en les seves últimes paraules malgrat la derrota, constata el valor del seu sacrifici.

L'onze de setembre

A diferència de Bacallar, que no en fa cap referència, Belando inicia la narració d'aquella jornada assenyalant les grans pluges que es van produir a inicis de setembre, fet que va malmetre part de les defenses de la ciutat. El franciscà explica també que el dia quatre, Berwick va enviar el seu darrer ultimàtum, rebutjat dos dies després. L'autor alacantí especifica en el seu relat com la decisió provenia dels tres braços, fet que mostra el seus coneixement i el rigor de les institucions del país. En canvi de la tardança en la resposta, conseqüència de la necessitat de

43. Aquestes dues cites a BACALLAR, *Comentarios de la guerra de España*, p. 249.

44. BELANDO, *Historia civil de España*, vol. III, p. 37.

45. BELANDO, *Historia civil de España*, vol. III, p. 38.

pactar la resposta, Bacallar només veu una actitud “insolente” per part dels assetjats.

A partir d'aquí els dos historiadors passen a relatar l'atac del dia onze. Bacallar destaca que va ser gràcies a la col·laboració entre espanyols i francesos que l'atac va prosperar. Qualifica la resistència dels catalans de “obstinada y feroz”, i que va ser gràcies a que “entrando siempre gente fresca, aflojó precisamente la fuerza de los sitiados, menores en número”.⁴⁶ Però per al diplomàtic sard la veritable batalla va començar un cop superades les muralles: “Ya estaban los franceses dentro de la ciudad, pero entonces empezaba la guerra, porque habían hecho tantas retiradas los sitiados, que cada palmo de tierra costaba muchas vidas”.⁴⁷ A San Felipe li crida l'atenció el fet, comú a l'època que: “hasta las mujeres tomaron las armas para defender sus propias casas”.⁴⁸ Tant Bacallar com Belando relaten els diversos atacs i contraatacs que es van produir dins dels carrers de la ciutat. L'autor sard parla de que a causa de l'empenta dels defensors, les tropes borbòniques van haver de retirar-se a dins de les bretxes obertes a les muralles “y los hubieran echado si los oficiales no hubieran resistido”.⁴⁹ El frare alacantí destaca en cas del baluard de San Pere, com va ser ocupat i desocupat fins a onze vegades, per afirmar a continuació: “se juzgaba más glorioso, cuanta más sangre se vertía con el humo y el fuego”.⁵⁰ Per la seva part Bacallar escriurà: “no se ha visto en este siglo semejante sitio, más obstinado y cruel. Las mujeres se retiraron a los conventos. Vencida la plebe, la tenían los vencedores arrinconada; no se defendían ya ni pedían cuartel: morían a manos del furor de los franceses”.⁵¹ San Felipe deixa a les tropes espanyoles al marge del que estava passant per fer responsables dels fets més violents als francesos.

En relació a com es va produir la rendició, Bacallar destaca el paper d'alguns dels homes principals de la ciutat, qui van mostrar bandera blanca, per després afirmar que els catalans no van complir amb la treva i van

46. Aquesta cita i les dues anteriors a: BACALLAR, *Comentarios de la guerra de España*, p. 250.

47. BACALLAR, *Comentarios de la guerra de España*, p. 250.

48. BACALLAR, *Comentarios de la guerra de España*, p. 250.

49. BACALLAR, *Comentarios de la guerra de España*, p. 250.

50. BELANDO, *Historia civil de España*, vol. III, p. 41.

51. BACALLAR, *Comentarios de la guerra de España*, p. 250.

continuar disparant a les tropes borbòniques. Això permet a l'autor destacar el paper de Berwick, del qui diu quan parla de l'intent per part de la ciutat de conservar els seus privilegis: "aunque la perfidia de los rebeldes irritaba la compasión, nunca la tuvo mayor hombre alguno, ni más paciencia que Berwick".⁵² Belando per la seva part, destaca el fet que la ciutat va mostrar bandera blanca, però omet que van continuar els atacs contra els borbònics, i destaca el paper que Villarroyel va jugar per facilitar la fi de les hostilitats.⁵³

Després del setge

Bacallar insisteix en que Berwick va perdonar la vida dels habitants de Barcelona a canvi de l'entrega de Montjuïc i del castell de Cardona, i destaca a continuació, en la línia del que va passar amb els regnes d'Aragó i València, a la ciutat "se la quitaron sus privilegios y se la pusieron regidores, como en Castilla, arreglando a estas leyes todo el gobierno".⁵⁴ El diplomàtic sard remarca el preu que els catalans van pagar per la resistència, una nova mostra de la poca estima que aquest noble tenia pels catalans: "en eso paró la soberbia pertinaz de los catalanes, su infidelidad y su traición. El Rey mandó quemar sus estandartes, envió veinte de los principales cabos a varias prisiones de España..."⁵⁵

San Felipe fa un balanç del setge i parla dels quatre mil morts i dos mil ferits entre les tropes borbòniques, amb unes xifres similars en el bàndol dels resistents. A continuació recull una de les propostes que es van formular en aquell moment a la Cort, iniciativa que no es va acomplir però que li serveix per lloar la figura de Felip V:

No faltó quién aconsejase al Rey asolar la ciudad y plantar en medio una columna. No había rigor que no mereciese ciudad que había sido origen de tantos males y que había quitado a la Monarquía tantos reinos. El rey se excedió en clemencia, y la conservó, pero abatida.⁵⁶

52. BACALLAR, *Comentarios de la guerra de España*, p. 251.

53. BELANDO, *Historia civil de España*, vol. III, p. 43.

54. BACALLAR, *Comentarios de la guerra de España*, p. 251.

55. BACALLAR, *Comentarios de la guerra de España*, p. 251.

56. BACALLAR, *Comentarios de la guerra de España*, p. 251.

Com veiem, fins i tot Bacallar, fa responsable als catalans de les pèrdues territorials de la monarquia, una opinió que devia ser comú a l'època.

Veiem ara la diferent sensibilitat de Belando. Lluny d'aquesta visió més "oficial", i fidel a la seva visió de la història més propera a la "societat civil" ens parla dels habitants de Barcelona a partir d'un fet concret que trobarem recollit en molts autors posteriors: "el día 14 todo estuvo sosegado, se vieron abiertas las casas y las tiendas, y quedó corriente el comercio".⁵⁷ També parla de les relacions entre vencedors i vençuts, amb una especial atenció a l'origen territorial d'uns i altres. A tal efecte reproduïx un edicte de Berwick del 2 d'octubre, que busca la calma sota l'amenaça: "con pena de vida a cualquier catalán que injuriase a castellanos y lo mismo imponía a estos si trataban de rebeldes o con malas palabras a los catalanes".⁵⁸ L'autor no vol acabar el capítol dedicat a la caiguda de Barcelona, sense afegir una sèrie de reflexions, expressades en unes paraules que apareixen escrites en el volum publicat l'any 1740 i que, de ben segur, no degueren ser del gust de la Cort. Compara la rendició de Barcelona amb la de 1652 per destacar la clemència que llavors va tenir Felip IV i els "gloriosos aciertos de Juan de Austria", amb l'ajut del marquès de Mortara.⁵⁹ Recapitulant sobre el setge, l'alacantí afirma: "haviendose visto en Barcelona una de las resistencias más considerables que se leen en las Historias (...) mayor que la de Numancia por temor más al tiro de pólvora que al elefante".⁶⁰ Interessant punt de vista que denota que té present els avanços en matèria militar del seu temps, en relació a la història clàssica. Com veiem, Belando, no té cap problema en destacar el paper jugat pels representants de la Corona d'Aragó, abans de la seva definitiva desaparició amb la caiguda de Mallorca i Sardenya.

Reflexió final

Com ja és prou conegut, els *Comentarios* de Bacallar han estat utilitzats per nombrosos especialistes, que han vist en la seva obra una font de pri-

57. BELANDO, *Historia civil de España*, vol. III, p. 44.

58. BELANDO, *Historia civil de España*, vol. III, p. 44.

59. BELANDO, *Historia civil de España*, vol. III, p. 44-45.

60. BELANDO, *Historia civil de España*, vol. III, p. 43.

mera mà sobre la seva època i la cort de Felip V al llarg dels vint-i-cinc primers anys del seu regnat. Com va dir el propi Carlos Seco Serrano, són uns “puntualísimos anales de su tiempo en los que, pese a su título, las disquisiciones moralistas o críticas no las expresa el autor, sino que se desprenden de los hechos desnudos: expuestos éstos, eso sí, con una objetividad ejemplar”.⁶¹ Però el cert és que la seva obra ja va provocar crítiques negatives poc després de la seva publicació i no va ser reeditada per falta de voluntat de la monarquia.⁶² Des de l'entorn de la cort no agradava la difusió d'alguns dels temes exposats per Bacallar, alguns dels quals hem apuntat aquí. Dos especialistes com Enrico Bogliolo i Giovanni Stiffoni⁶³ han estudiat l'obra d'aquest “artisan of glory”, com l'ha qualificat José María Iñurrategui, per la qual cosa em remitiré a ells per aprofundir en el seu treball.

No passa el mateix amb Nicolás de Jesús Belando. No coneixem gaire d'aquest religiós. Sabem que va néixer a Alacant sobre el 1700 però es desconeix la data de la seva mort. Va publicar diverses obres de caire religiós, que van ser molt populars a l'època, especialment un catecisme de butxaca per a sacerdots. Com hem assenyalat al principi d'aquesta comunicació, el fet de que la seva obra *Historia Civil de España*, fos retirada de la circulació en el seu temps, i que Seco Serrano la considerés una còpia de Bacallar, l'ha perjudicat enormement. Com hem intentat demostrar en les línies anteriors, l'obra dels dos historiadors, tot i tenir coincidències, mostra punts de vista diferents. El primer, ens dóna la visió d'un noble, defensor dels seus interessos de classe, i el segon d'un franciscà que aporta una major sensibilitat cap els territoris i els individus que formen la societat de la que fa Història. Veiem així les seves dife-

61. Introducció de Carlos Seco Serrano a BACALLAR, *Comentarios de la guerra de España*, p. LXVIII.

62. Entre d'altres, ja en el segle XVIII, Castellví en les seves *Narraciones históricas*, vol. III, p. 100 i Josep ORTI, “Reparos críticos fundados en hechos verdaderos, contra varios pasajes que refiere el marqués de San Felipe en sus Comentarios de la Guerra de España, que escribió un valenciano en obsequio de la verdad y lealtad a la patria”, *Semanario Erudito*, n. XVIII, Madrid, 1789. Sobre problemes edició STIFFONI, “Los novatores y la crisis de la conciencia europea en la España de la transición dinástica”, en Ramón MENÉNDEZ PIDAL, *La España de los primeros Borbones. Historia de España*, vol. XXIX, tomo 2, Madrid, 1985, p. 19-20.

63. Enrico BOGLIOLO, *Tradizione e innovazione nel pensiero político di Vincenzo Bacallar*, Franco Angeli, Milà, 1989. STIFFONI, *Verità*.

rències, tot i estar en el mateix bàndol. A més el segon forma part d'una generació que va viure la guerra però no va participar.

La trajectòria de la *Historia Civil de España* mostra molts punts d'interès oberts a la investigació. Un cop varen ser enviats el dos primers llibres a passar la censura el novembre de 1738, va perdre el recolzament d'un dels membres del Consell de Guerra. Francisco Manuel Herrera, considerava l'obra de Belando un plagi de la de Bacallar i afirmava: "Bacallar dejó correr la pluma sin reglas de caridad y modestia, sin reparos de que tocaba en acre y denigrativo".⁶⁴ Belando de ser millor historiador, continua Herrera, hagués fet servir més dades "porqué en tales casos entra la afiligranada destreza del buen historiador, que todo lo puede decir porqué lo sepa decir". Pel membre del Consell, Bacallar tenia millor mètode de treball perquè havia estructurat els seu llibre cronològicament, mentre que el religiós ho va fer per regnes:

En lo cuál destronó el orden metódico del historiador, y fué a escribir para gente de menos altura, que sólo trata de pasar tiempo en leer seguida la mera relación de lo acaecido en cada reino sin cuidar de instruirse observando las máximas disposiciones y resultas de las campañas de las Coronas.

Veiem aquí el concepte que de la Història es tenia llavors i els camins pels que s'estava submergint aquest frare, innovador per a la seva època. Herrera en el seu dictàmen final, es va mostrar contrari a la seva publicació, consell que no es va seguir. Perquè l'obra va ser finalment publicada? Segons Sttifoni, el frare tenia el recolzament d'un grup de seguidors madrilenys del pare Feijóo, així com del ministre Campillo, que buscava mobilitzar a la incipient opinió pública de l'època per recolzar l'inici d'una nova guerra amb Gran Bretanya.

Coincidint amb la guerra de Successió austríaca, Belando marxa a París on manté contactes, entre d'altres, amb Melchor de Macanaz, llavors a l'exili. Quan torna, publica el tercer volum de la seva obra. Tot i que dedica el llibre amb astúcia a Isabel de Farnesio, són anys de guerra i el missatge de Belando no es còmode pels grups dirigents. A diferència de Bacallar vol proporcionar als seus lectors una narració àgil i essencial dels esdeveniments, sense afegir judicis morals, i al temps que ofereix un missatge polític. Més enllà de cronologies i batalles, parla de les conseqüèn-

64. Archivo Histórico Nacional (AHN), *Estado*, 3140. Carta al marqués de Villarias, don Sebastián de la Cuadra.

cies de la guerra en l'economia i societat de principis del segle XVIII. Però també de la lluita per secularitzar l'Estat i la societat del seu temps. Fins i tot planteja temes innovadors per l'època, com liberalitzar el comerç i millorar la situació dels esclaus de Santo Domingo.⁶⁵

Aquest tercer volum va enfrontar al religiós amb el poder. Acusat d'anti-patriota, la Inquisició que no havia vist motius en un primer moment, dicta la prohibició de l'obra. Els intents fracassats de Belando per conèixer les causes de la retirada del llibre, el van portar a publicar un memorial de vuit pàgines el desembre de 1744 amb l'ajut de l'advocat Don Francisco de Quirós.⁶⁶ L'escrit, rebutga la prohibició, afirmant que no explicar-ne els motius va en contra de l'Església. Belando defensa el seu dret a veure's amb Macanaz i el valor que la *Historia Civil* tindria per a generacions posteriors de no haver estat prohibit.

Siendo mayor el daño que resulta a la juventud, privada de la posibilidad de saber, como vivieron sus inmediatos antecesores, y de tener este impulso para inquirir con mayor estudio el modo de contraer, y conservar la sociedad civil y las casualidades con que se altera: ciencia, que aún no se ha comunicado en España, por concurrir con el genio desaplicado, la falta de Maestros, que haya reducido a Arte nuestro derecho público, el mísero estado de las Universidades, y la relajación de las costumbres, sin la esperanza de Concilios Nacionales, Provinciales y Diocesanos, a que está cometida su reforma: habiendo los demás estados europeos empezado más de cien años acusarnos de esta ignorancia.⁶⁷

Per fer-nos una idea del seu pensament, fins i tot arriba a dir, que fixar una censura sobre si els llibres són o no són herètics *impide conocer la verdad*.⁶⁸

La reacció de la Inquisició a la difusió del Memorial va ser immediata. El text va ser segrestat, i Belando i Quirós detinguts. El febrer de 1745 s'inicia el judici. El franciscà és acusat d'utilitzar els seus llibres i el Memorial per denigrar, entre d'altres, a la "nación española y al Santo Oficio", però també de realitzar afirmacions herètiques: "porqué expresa que la Iglesia no puede declarar lo que pertenece a la Fe".⁶⁹ També per les seves trobades amb Macanaz.

65. BELANDO, *Historia civil de España*, vol. III, p. 580.

66. AHN. *Inquisición*, 4496. Número 27.

67. AHN. *Inquisición*, 4496. Número 27, p. 7.

68. AHN. *Inquisición*, 4496. Número 27, p. 8.

69. AHN. *Inquisición*, 4496. Número 1, p. 64-68.

El judici va acabar amb la seva expulsió i la de Quirós, de la Cort i de la ciutat de València i els seus voltants, per dos anys. La sentència va ser rectificada després a sis mesos de desterrament de València i a dos anys de Madrid.⁷⁰

Poc més podem dir del religiós després de la sentència, però sí que voldriem citar dos aspectes que enllacen amb el tema de la nostre comunicació. En primer lloc, i per les informacions que aporta Antoni Mestre, Antonio de Quirós era un exiliat austriacista, d'uns setanta anys en el moment de tractar amb Belando, i conegut de Mayans, que havia tornat de l'exili després de la pau de Viena.⁷¹ Mestre creu que el pensament de Quirós enllaçaria amb el del comte Juan de Amor de Soria, figura estudiada per Ernest Lluch.⁷² Considerem que també podrien existir vincles a partir de Quirós entre Belando i Amor de Soria com, per exemple, la seva posició favorable a la liberalització del comerç americà. En aquesta línia sabem, gràcies al seu Memorial, que Belando va viatjar a Viena en data imprecisa.⁷³ D'aquests contactes amb exiliats i del seu origen alacantí, podrien venir la seva sensibilitat i part de les informacions que l'autor posseeix sobre el bàndol austriacista.⁷⁴

Com veiem, són més les qüestions obertes que les respostes. Hem volgut amb aquestes pàgines, destacar el valor de la *Historia civil de España* de Belando. El cert és que la seva lectura mostra matisos alhora que ens permet reivindicar la figura i l'obra d'un historiador que va intentar arribar a un nou tipus de lector en un país on no ho tenia fàcil i on la Il·lustració començava a obrir-se camí, no sense problemes.

70. AHN. *Inquisición*, 4496. Número 1, p. 104-105.

71. Antonio MESTRE, *Apología y crítica de España en el siglo XVII*, Manuel Pons, Historia 2003, p. 154.

72. Conde Juan AMOR DE SORIA, *Aragonesismo austriacista (1734-1742)*, Edició i estudi introductor i d'Ernest LLUCH, Institución Fernando el Católico, Diputación de Zaragoza, 2000. Sobre els exiliats: Virginia LEON, "La oposición a los Borbones españoles: los austriacistas en el exilio", dins Antonio MESTRE y Enrique GIMÉNEZ, eds., *Disidencias y exilios en la España Moderna*, Universidad de Alicante, Alicante, 1997, p. 469-499.

73. AHN. *Inquisición*, 4496. Número 27, p. 4.

74. Parla per exemple, d'un manifest de la *Plana de Vique* en el que els anglesos fan promeses a los catalanes por la conservación de la libertad. BELANDO, *Historia civil de España*, vol. I, p. 197. Coneixia Belando el pacte de Gènova per les confidències dels exiliats?

